

УДК 331.2:66

Тяжкороб І.В.*кандидат економічних наук, доцент
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України***Касьянова В.О.***кандидат економічних наук, доцент
Інституту хімічних технологій
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано основні макроекономічні структурно-динамічні показники функціонування підприємств хімічної промисловості Луганської області. Визначено сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози їх зовнішнього конкурентного середовища. Запропоновано створення в галузі нових виробничих структур інноваційної спрямованості, які інтегруватимуть науку і виробництво, сприятимуть стійкості хімічних підприємств в умовах загострення міжнародної конкуренції.

Ключові слова: регіон, хімічна промисловість, стратегічний напрямок, економічний розвиток, потенціал, інтегровані структури.

Тяжкороб И.В., Касьянова В.А. ХИМИЧЕСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Проанализированы основные макроэкономические структурно-динамические показатели функционирования предприятий химической промышленности Луганской области. Определены сильные и слабые стороны, а также возможности и угрозы их внешней конкурентной среды. Предложено создание в отрасли новых производственных структур инновационной направленности, которые будут интегрировать науку и производство, способствовать повышению устойчивости химических предприятий в условиях обострения международной конкуренции.

Ключевые слова: регион, химическая промышленность, стратегическое направление, экономическое развитие, потенциал, интегрированные структуры.

Tyazhkorob I.V., Kas'yanova V.A. CHEMICAL INDUSTRY AS STRATEGIC DIRECTION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF LUGANSK AREA

The basic macroeconomic structural and dynamic indexes of functioning of enterprises of chemical industry of the Lugansk area are analysed. Strong and weak sides, and also possibilities and threats of their external competition environment, are certain. Creation is offered in industry of new production structures of innovative orientation, which will integrate science and production, will be instrumental in the increase of stability of chemical enterprises in the conditions of intensifying of international competition.

Keywords: region, chemical industry, strategic direction, economic development, potential, structures are computer-integrated.

Постановка проблеми. Основою регіону є його економічний потенціал, який характеризується величиною національного багатства, сукупного та кінцевого продукту, національного доходу, вартості основних фондів, абсолютними розмірами виробництва життєво важливих видів продукції [1, с. 14]. Луганська область є одним з найбільш промислово розвинутих регіонів України, стан галузевого портфелю якого, поміж іншим, характеризується наявністю галузей, що виробляють соціально значиму та необхідну для власних потреб регіону продукцію. Водночас ці галузі є непривабливими з точки зору інвестування через високий рівень конкуренції з боку імпорту [2]. Тому для забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону та подальшого формування її експортного потенціалу інвестиції повинні бути спрямовані у розвиток тих галузей промисловості, які виробляють імпортозамінну продукцію.

Однією з таких галузей промисловості Луганської області є хімічна промисловість. Вона визначає спеціалізацію Лисичансько-Рубіжансько-Северодонецького промислового вузла області, на основі якого разом із Кремінським районом утворено Північно-Західний субрегіон [3]. Соціологічне дослідження щодо з'ясування перспектив розвитку економіки цього субрегіону, проведеного у 2010 році шляхом опитування 155 представників місцевих громад та 196 представників депутатського корпусу та виконавчих органів міських та районної ради, показало, що 78,1% респондентів вважають

хімічну промисловість найважливішою галуззю з точки зору теперішньої та майбутньої економічної діяльності субрегіону. Крім того, вони достатньо високо оцінили потенціал майбутнього розвитку – у 3,6 бали за п'ятибальною шкалою. Отже, стабілізація, відродження та подальший розвиток економіки Луганської області, зокрема Північно-Західного субрегіону, є можливими за умов створення конкурентоспроможного хімічного виробництва. Відтак, в умовах посилення процесів локалізації та економічного саморозвитку окремих територій питання вибору ефективних шляхів розвитку таких системуючих галузей промисловості, як хімічна для Луганської області, є актуальними та потребують дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі наводиться чимало результатів досліджень різних аспектів діяльності підприємств хімічної промисловості та пошуку шляхів їх подальшого розвитку. Так, щорічні аналітичні огляди сучасного стану, особливостей та тенденцій розвитку хімічного комплексу України досить повно висвітлено у публікаціях Т. Ковені. Перспективам формування і реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку хімічного комплексу України приділено значної уваги в роботах Т. Лепейко, Н. Сидорко, Г. Шевцової та ін. Стратегії розвитку підприємств хімічної промисловості та механізм антикризового управління ними розглянуто в працях Р. Науменка, О. Шубіна та ін.

Проте подібні дослідження для регіону або субрегіону, де хімічна промисловість визначає його спеціалізацію, практично не проводились. Такі спроби зроблено О. Алишевим при аналізі маркетингових стратегій підприємств коксохімічної галузі та їх вплив на економічний розвиток регіону (Донецької області), С. Цимбалюк при оцінюванні еколого-економічної впливу хімічної та нафтохімічної промисловості на навколишнє середовище регіону (Київської області) та автором статті при розробці науково-методичного забезпечення організаційних змін у розвитку хімічного комплексу регіону (Луганської області). Однак сучасний економічний простір не залишається незмінним: в ньому, з одного боку, спостерігається посилення кризових явищ, які розповсюджуються не тільки на вітчизняні підприємства, а й на міжнародні форми співпраці, а з іншого боку – одночасна й синхронна дія глобалізаційних та локалізаційних процесів. Ці зміни зумовлюють постійний аналіз та оцінку функціонування хімічної промисловості та її вплив на розвиток економіки регіону, спеціалізацію якого вона визначає.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка ефективності діяльності підприємств хімічної промисловості Луганської області як одного із стратегічних напрямків її економічного розвитку. Методами дослідження являються історичний, логічний, методи статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність підприємств хімічної промисловості істотно впливає на рівень і темпи розвитку економіки Луганської області та є важливим чинником її промислового й технологічного розвитку. Так, статистична інформація Головного управління статистики у Луганській області [5] за 2012 р. свідчить, що продукція хімічної промисловості забезпечила 16,7% валового регіонального продукту, 11,6% загального промислового виробництва та 13,1% експорту продукції регіону. За кількістю господарюючих суб'єктів хімічний комплекс займає в структурі промисловості регіону 8,5%. На підприємствах галузі працює 8,7% промислово-виробничого персоналу, зайнятого в промисловості. Впродовж 2001-2012 рр. зазначені макроекономічні показники хімічного комплексу принципово не змінилися, вони достатньо стійкі, що свідчить про стабільність ролі і місця галузі в промисловому розвитку регіону.

Аналізуючи структуру реалізованої промислової продукції регіону за 2004-2012 рр., можна зробити висновок, що вона не мала суттєвих змін. Реалізована продукція хімічної промисловості, частка якої коливалась в межах 7-12% [5], поряд із металургійним виробництвом та виробництвом готових металевих виробів, добувною промисловістю та розробленням кар'єрів, постачанням електроенергії, газу, пару

та кондиційованого повітря, виробництвом коксу та продуктів нафтоперероблення, а також машинобудуванням є провідною галуззю промисловості.

Слід зазначити, що темпи зростання випуску хімічної та нафтохімічної продукції в Луганській обл. у 2002-2006 рр. та у 2010-2012 рр. істотно випередили (або дорівнювали) загальні темпи зростання товарного виробництва в промисловості, а у 2007-2009 рр. цей показник був нижчим, ніж динаміка приросту продукції промисловості в цілому [5]. Ця тенденція свідчить про внутрішні, достатньо суперечливі процеси, що відбуваються у хімічній промисловості. Зокрема, зниження обсягів виробництва основної хімічної продукції обумовлено зупинками виробництв, скороченням попиту, зниженням обсягів перероблення по технологічним ланцюгам та ін. Зниження виробництва гумових виробів відбулося через зниження платоспроможного попиту та «валютні» ускладнення у сфері імпорту закупівель сировини та напівфабрикатів [4, с. 59-62, 73-79].

Аналіз темпів зростання фізичного обсягу основних видів хімічної продукції (табл. 1), показав, що у 2012 р. відбулося зменшення обсягів виробництва за всіма видами продукції, крім мінеральних чи хімічних азотних добрив. Тобто тенденція до зменшення обсягів випуску хімічної продукції, яка намітилась ще у 2008-2009 рр., збереглась. При цьому неоднорідність динаміки приросту/спаду у розрізі окремих секторів та продуктів є підтвердженням підвищеної залежності внутрішнього товарного виробництва від коливань зовнішньої цінової та товарної кон'юнктури, очікувань від змін у внутрішній товарній кон'юнктурі, інвестиційних ризиків, макрополітичної нестабільності тощо.

Підприємства хімічної промисловості регіону протягом 2001-2012 рр. працювали з різним ступенем прибутковості [5]. Протягом 2004-2008 рр. вони забезпечували від 6% (у 2008 р.) до 67% (у 2004 р.) сальдованого прибутку промисловості в цілому, переважно за рахунок позитивного фінансового салдо підприємств, які функціонують у хімічному виробництві. У 2009-2012 рр. хімічні підприємства мали від'ємний фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування. Водночас, якщо взяти до уваги інфляційний чинник, можна констатувати, що реальне зниження позитивних фінансових результатів функціонування підприємств хімічної промисловості регіону відбулось ще у 2008 р.

Принципове значення для промислового інвестування хімічного комплексу регіону мало подальше зростання затратності виробництва, зважаючи на подорожчання енергоносіїв та підвищення витрат на оплату праці, збільшення вартості кредитних ресурсів. Тому значна частина підприємств активізувала зусилля на створення автономного енергопостачан-

Таблиця 1

Темпи зростання фізичного обсягу основних видів хімічної продукції (у % до попереднього року)*

Види продукції	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Добрива азотні мінеральні чи хімічні	95,71	77,61	103,21	125,54	109,59
Пластмаси, у первинних формах	94,76	73,71	89,00	134,22	61,13
Фарби та лаки на основі полімерів дисперговані або розчинені у неводних середовищах	84,87	89,08	116,13	108,75	86,99
Трубки, труби, шланги та фітинги жорсткі з полімерів етилену, пропілену, вінілхлориду та інших пластмас	103,93	56,14	92,49	96,45	87,04

* розраховано за [5]

ня, стабілізацію роботи енергетичних виробництв. Зокрема, на ЗАТ «Севєродонецьке об'єднання «Азот» введена в експлуатацію криогенна установка розділення повітря. На частині інших хімічних підприємств також опрацьовуються інвестиційні проекти, пов'язані з альтернативними видами сировини та енергопостачання. Проте протягом 2004-2012 рр. рентабельність операційної діяльності підприємств хімічної промисловості мала стійку тенденцію до зниження, та у 2012 р. вона мала своє найменше значення – -19,1% (у виробництві хімічних речовин і хімічної продукції) [5]. Зниження рівня рентабельності та дефіцит обігових коштів може призвести в майбутньому до скорочення інвестиційної бази та зменшення обсягів інвестування в основний капітал. В результаті раніше заявлені інвестиційні проекти та програми зі створення нових виробництв або ж реконструкції діючих можуть бути згорнуті або ж скорочені.

Результати проведеного статистичного та монографічного аналізу дозволяють сформулювати сильні та слабкі сторони діяльності підприємств хімічної промисловості Луганської області, а також можливості та загрози їх зовнішнього конкурентного середовища [3]. Отже, сильними сторонами підприємств хімічної промисловості субрегіону є: практичний досвід роботи, налагоджений ринок збуту, технології виробництва; кваліфіковані кадри; науково-дослідні інститути; спеціалізовані учбові заклади; наявність «браунфілдів», інженерної інфраструктури та бренду хімічної промисловості. Слабкими сторонами галузі являються: залежність від імпортової сировини; зношеність основних фондів та інженерної інфраструктури; велика енерго- та матеріалоемність виробництва; застосування застарілих технологій в очищенні шкідливих викидів; старіння кадрів; низька оплата праці у порівнянні з рівнем оплати праці по промисловості регіону; низький рівень інновацій і впровадження сучасних технологій; низький рівень кооперації підприємств, як даної галузі, так й інших галузей; слабкий маркетинг; поступове звуження асортименту продукції.

З боку зовнішнього середовища підприємства хімічної промисловості регіону мають наступні можливості: експорт хімічної продукції за умови належного рівня конкурентоспроможності; зміна національного законодавства, розробка політики стимулювання з боку державних, регіональних та місцевих органів влади; залучення зовнішніх інвестицій; використання можливостей, обумовлених положеннями Кіотського протоколу. Загрозами, які слід очікувати, є: подальша залежність від імпортової сировини, ціни на енергоресурси; несприятлива зміна національного законодавства, відсутність державної підтримки галузі та її кредитування; жорстка світова конкуренція; декларативний характер національної стратегії підтримки хімічної промисловості.

Для усунення слабких сторін та подолання загроз хімічна промисловість потребує системної трансформації, яка на думку вітчизняних вчених відбуватиметься в таких стратегічних напрямках: розвиток наукоємних та високотехнологічних хімічних виробництв (зокрема, виробництв гумових й пластмасових виробів та їх вторинної переробки); суттєве

збільшенні частки та обсягів виробництва фармацевтичної промисловості за рахунок імпортозаміщення готових ліків; розширення асортименту власної хімічної продукції для потреб АПК (зокрема, перехід від виробництва переважно азотних до виробництва переважно комплексних органічних мінеральних добрив; відхід від простого фасування імпортих до створення власних виробництв засобів захисту рослин і ґрунтів й ін.); створення виробництв та окремих потужностей з отримання альтернативних та відновлюваних джерел енергії; приведення системи нормативів технічного регулювання (якість продукції, екологія, охорона праці, техніка безпеки) до міжнародних стандартів [6, с. 34]. При цьому виробничий та економічний потенціал хімічної промисловості необхідно розглядати не як прихований запас або можливості у віддаленій перспективі, а як можливість через зосередження зусиль держави та самих підприємств створити умови використання всіх складових виробничого потенціалу для забезпечення інноваційного розвитку та конкурентних переваг в умовах глобальної конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках [7, с. 67].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, хімічна промисловість регіону через інновації та впровадження нових технологій за умов особливої політики стимулювання з боку державних, регіональних та місцевих органів влади може орієнтуватись на перетворення у галузь найбільш переважного інвестування та важливого генератора доходу. У цьому зв'язку доцільним є створення нових виробничих структур інноваційної спрямованості, які інтегруватимуть науку і виробництво, сприятимуть налагодженню безперервного інноваційного ланцюжка «фундаментальні дослідження – прикладні дослідження – комерціалізація інновацій», зокрема технопарків, вертикально-інтегрованих холдингів, промислово-фінансових груп.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Заблодська І.В. Регіональна промислова політика: питання теорії та практики: монографія / І.В. Заблодська. – Луганськ: СНУ ім. В.Далія, 2007. – 344 с.
2. Тяжкороб І.В. Аналіз галузевого портфелю регіону в контексті структурних змін у ринковій економіці / І.В. Тяжкороб, В.М. Носач // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2(31). – С. 63–69.
3. Рішення Рубіжанської міської ради № 4/8 від 24 лютого 2011 року «Про затвердження Стратегічного плану підвищення конкурентоспроможності Північно-Західного субрегіону Луганської області «Інноваційний Донбас» до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://new.rubizhne.lg.ua/attachments/2113_8_strateg_do_2015.doc.
4. Тяжкороб І.В. Організаційні зміни та їх науково-методичне забезпечення у розвитку хімічного комплексу регіону: монографія / І.В. Тяжкороб. – Луганськ: ТОВ «Ноулідж», 2011. – 187 с.
5. Статистична інформація Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lugostat.lg.ua/statinform.php>.
6. Киндзерский Ю.В. К основам стратегии и политики развития промышленности / Ю.В. Киндзерский // Экономика Украины. – 2013. – № 4(609). – С. 24–43.
7. Лепейко Т.И. Производственный потенциал как основа инновационного развития предприятий химической промышленности / Т.И. Лепейко. // Бизнес-Информ. – 2009. – № 12(2). – С. 64–67.